

השמן הכשר למנחות

הקדמה

בתורה הוזכר 'שמן זית' במנורה¹ ובשמן המשחה². לעומת זאת בפרשת המנחות³ והנסכים⁴ נאמר סתם 'שמן', ולא נאמר במפורש שזהו שמן זית. לאור זאת חידש רבי ירוחם פערלא (להלן: הגרי"פ)⁵ שכל השמנים כשרים למנחות. מאמר זה מוקדש לעיון בנושא זה. תחילה נביא את ראיותיו ותשובות להן, ולאחר מכן ראיות כנגד שיטתו.

א. ראיות רבי ירוחם פערלא ודהיותיהן

א. בספרא אמור (פרשתא יג, א), לעניין הדלקת המנורה, נאמר: 'שמן זית - ולא שמן שומשמין, ולא שמן אגוזים, ולא שמן צנונות. שמן זית - מזיתו'. משמע מהרישא שהלימוד הוא מ'זית', ומכאן שסתם 'שמן' כולל את כל השמנים. הדרשה בהמשך הספרא מ'שמן זית' שיהיה 'מזיתו' איננה מהמילה 'זית' בלבד, שכבר נדרשה ברישא למעט את שאר מיני הפירות, אלא מהסמיכות ל'זך כתית'. בכך הסביר הגרי"פ מדוע דרשה זו בספרא איננה מופיעה בפרשיית המנחות בויקרא אלא רק בפרשת אמור לגבי המנורה. ברם, המלבי"ם⁶ מבאר את הדרשה אחרת, שסתם 'שמן' שבתנ"ך הוא שמן זית, ולכן המילה 'זית' מיותרת ללמד על 'מזיתו'. ובספרא בויקרא (נדבה פרשתא י, ו) מצאנו: 'מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים? להכשיר בשמן השני ולהכשיר בשמן השלישי' מתשעת השמנים שנמנו במנחות (פ"ח מ"ד), שכולם שמן זית שנעצר בצורות שונות, ולא אמרו לרבות את שאר סוגי השמנים מלבד שמן זית.

יש לציין שכך משמעות המילה 'שמן' גם בלשון בני אדם בארץ ישראל בימי המשנה, כמבואר בגמרא בנדריים נג ע"א: 'תניא: הנודר מן השמן בארץ ישראל - מותר בשמן שומשמין ואסור בשמן זית', ופירש המאירי: 'שאיין קורין שמן סתם אלא לשמן זית'.

ב. במדרש תנחומא (מהד' בובר, בהעלותך סי' א) נאמר:

רבי טרפון אומר: אין מדליקין [לנר שבת] אלא בשמן זית בלבד... מצינו שחיבב הקב"ה שמן זית מכל השמנים בנר, ויתר מכל מנחות הנקרבות. תדע, שהרי כל

1. שמות כז, כ; ויקרא כד, ב.

2. שמות ל, כד.

3. ויקרא ב, א.

4. במדבר טו, ד.

5. בפירושו לספר המצוות לרס"ג, ח"ג פרשה סג, עמ' 440.

6. מלבי"ם, אמור סי' רי.

המנחות לא נאמר בהן אלא ונתת עליה שמן, ובהדלקת הנר כתיב שמן זית זך, לכך אמר ר' טרפון אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד. מכאן מתבאר שבמנחות הנקרות לא הקפידה התורה על שמן זית. אך במדרש תנחומא במהדורת ורשא הנוסח שונה:

שחבב הקב"ה שמן זית יותר מכל השמנים בנר ובהדלקה, שהרי שנה פרשת הדלקת הנר ושילש בכמה מקומות ומרוב חיבתו בחר שמן זית זך כתית למאור, למאור ולא למנחות, ומותר מן הזית הראשון היה למנחות הנקרות. תדע, שהרי כל המנחות לא נאמר בהן אלא ונתת עליה שמן ובנר הדלקה כתב שמן זית ולא שאר שמנים זך כתית למאור. לפי גרסה זו המדרש מכשיר למנחות שמן זית שאינו זך ותו לא מידי.

ג. בגמרא (מנחות נד ע"א) נאמר:

אמר ר' אילא: אין לך הקשה לקמיצה יותר ממנחת חוטא. רב יצחק בר אבדימי אמר: מנחת חוטא מגבלה במים וכשרה... דמר סבר: מאי חריבה? חריבה משמן, ומר סבר: חריבה מכל דבר.

לדעת ר' אילא מנחת חוטא, הבאה בלא שמן, קשה לקמיצה, מאחר שהיא יבשה לגמרי, ואילו רב יצחק בר אבדימי סובר שמותר לגבל אותה במים, ומה שנאמר בתורה שמנחה זו תהיה 'חרבה' הוא משמן בלבד, ולכן אין קמיצתה קשה כל כך. מכך שר"י בר אבדימי הזכיר מים בלבד, ולא הזכיר שמנים מלבד שמן זית, משמע ש'לא יתן עליה שמן' כולל כל שמן, משום שכל שמן כשר לשאר המנחות.

לענ"ד גם לפי דרכו (של הגרי"פ) יכול היה ר"י בר אבדימי להזכיר משקים מלבד מים, כגון מי פירות שאינם שמן. נראה, אפוא, שהזכיר את המים משום שזהו הנוזל הנוח ביותר לגיבול.

ד. בירושלמי (ערלה פ"א ה"א) נדונה השאלה מה דין זית שנטעו להדליק בו את המנורה, האם הוא חייב בערלה. ומכך שהוזכרה המנורה, משמע שלמנחות אין צורך בזית דווקא. לענ"ד דקדוק זה קלוש, שהרי אפילו אם אין צורך בזית דווקא למנחות, לכאורה היה מקום לשאול גם עליהן, מה דין זית או שאר פירות שניטעו בעבורן. אך מסתבר שלגבי המנחות השאלה לא שייכת כלל, כי חקירת הירושלמי היא אם נטיעה לשם מצווה ולא לשם הפרי מפקיעה ממנו שם פרי. הירושלמי שם דן גם לגבי אתרוג ומסיק שהוא חייב בערלה, מפני שאם אינו 'פרי', גם אין יוצאים בו ידי חובה.⁷ ממילא לעניין מנחות, שחלק מהן נאכל, הדבר פשוט שהנטיעה לשם מצווה לא מבטלת ממנו שם 'פרי', ורק על נטיעה למנורה שייך לשאול, מפני ששמנה אינו נאכל.

ה. ב'תורה שלמה'⁸ סייע לדעת הר"י פערלא מהספרי זוטא (במדבר כח, ה): 'בלולה בשמן כתית - כל השמנים כשרים למנחות, לא נאמר כתית אלא למובחר'. ברם, מהמשך

7. עי' רידב"ז לירושלמי שם.

8. תורה שלמה, תצוה אות צד.

הספרי זוטא משמע ש'כל השמנים' היינו כל צורות ההפקה של שמן זית שהוזכרו בו, וז"ל:

לפי שאמרת ויקחו אליך שמן זית זך כתית, כשאמר שמן ריבה שמן של עטנים, יכול הבא מן הממל, מנין אף מתחת הקורה? ת"ל שמן... יכול שאני מרבה אף שמן של שלוקים ושל כבושים ושל שרויים במים? ת"ל שמן כתית, נמצא השמן של שלוקים וחביריו כבעל מום למזבח.

ו. בגמרא (שבת כא ע"א) נאמר:

תני רמי בר חמא: פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש. הוא תני לה והוא אמר לה: כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר.

משמע שכל השמנים הדולקים יפה והוכשרו לנר שבת כשרים להדלקה במקדש.⁹ אכן ר' עקיבא איגר והצל"ח¹⁰ התקשו בדבר, והמאירי (שבת שם) כתב: 'ובשמנים מיהא לא הוצרכה ללמדה לענין מנורה שהרי שמן זית זך כתיב', כלומר, השמנים הוזכרו אגב גררא. ומסתבר שהגרסה 'שמנים' מוטעית ונשתרבה מ'פתילות ושמנים' שבהמשך הסוגיה שם, לגבי חנוכה,¹¹ ואף הרמב"ם¹² הזכיר רק את הפתילות (ויש שפירשו זאת על הדלקות במקדש לתאורה מלבד המנורה).¹³

הראי"ה קוק¹⁴ חידש, ליישוב הגמרא בשבת על פי גרסת הדפוסים, ששמן זית אינו מעכב במנורה. הוא מדמה זאת לדין במנורה שזהב אינו מעכב, וכפל הלשון 'זהב' במנורה נדרש (במנחות כח ע"א) ללמד שדווקא כאשר היא באה מזהב, כפתורים ופרחים מעכבים בה. ואף כאן, דווקא כאשר המנורה מודלקת בשמן זית - הוא בא זך וכתית, ואילו כאשר מדליקים אותה בשאר שמנים, אינם טעונים זך וכתית.

לענ"ד הדברים מוקשים, שהרי במנחות (שם) למדו לרבות שאר מיני מתכות מריבוי 'תיעשה', מה שלא מצינו בשמן המנורה. ובאמת ב'אגרות לראי"ה'¹⁵ מובאת אגרת מאת רבי מאיר דן פלאצקי (בעל 'כלי חמדה') שתמה על הראי"ה, כיצד ייתכן לומר ששמן זית אינו מעכב, אך העלה אפשרות לחלק בין הנר המערבי, הטעון שמן זית בלבד, לבין יתר הנרות, שכן לגבי הנר המערבי נאמר: 'שמן זית זך... להעלות נר תמיד', מה שאין כן בשאר הנרות.

9. הגרי"פ לא הביא ראיה זו, כנראה משום שהיא מוכיחה לכאורה אפילו על המנורה, שגם לדעתו אינה כשרה אלא בשמן זית.

10. רע"א וצל"ח, שבת שם.

11. ראה רבנו חננאל ובדק"ס על פי כת"י ודפוסים ישנים ומקבילה בילקוט שמעוני, תצוה סי' שעה, שלא גרסו זאת.

12. רמב"ם, הל' תמידין ומוספין פ"ג הט"ו.

13. עי' מצפה איתן, שבת שם.

14. אגרות ראי"ה, אגרת תשצז (ח"ג עמ' עה).

15. אגרות לראי"ה, אגרת רא.

ב. ראיות שרק שמן זית כשר למנחות

א. שנינו להדיא במשנה (תרומות פי"א מ"ג): 'אין מקריבין על גבי המזבח [כלומר, מן המשקים] אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים'. ראיתי ב'משנת חיים'¹⁶ שנדחק ליישב שאין כוונת המשנה למנחות אלא להקרבת שמן בפני עצמו, ובזה דווקא שמן זית כשר ולא שאר השמנים (ולא כפירוש הראשונים שם). לענ"ד אין בזה כדי יישוב, שהרי הקרבת שמן בפני עצמו נלמדה מהקרבתו עם המנחות, וכך נאמר בספרא (ויקרא נדבה פרשתא ח, ז): 'השמן שהוא בא חובה יבוא נדבה', ולאור הנ"ל אין יסוד לחלק בין הקרבת שמן לבין מנחות.

ב. נאמר במשנה (מנחות פ"ח מ"ה):

אף המנחות היו בדין שיטענו שמן זית זך: מה אם המנורה שאינה לאכילה טעונה שמן זית זך, המנחות שהן לאכילה אינו דין שיטענו שמן זית זך? ת"ל זך כתית למאור ולא זך כתית למנחות.

לא נאמר בסיפא של המשנה 'ולא שמן זית זך כתית' למנחות, ומיעטו את המנחות רק מ'זך כתית'.

ג. נאמר בגמרא (מנחות פו ע"ב):

יכול יהא זך כתית פסול למנחות? ת"ל: ועשרון סולת בלול בשמן כתית, אם כן מה ת"ל למאור? אלא מפני החיסכון. מאי חיסכון? אמר רבי אלעזר: התורה חסה על ממונן של ישראל.

משמע שההבדל היחיד בין המנורה למנחות הוא בעניין 'כתית', שמייקר את השמן, ולא בסוג השמן.¹⁷

ד. הגמרא (ברכות לה ע"א) דנה מהו המקור לברכות הנהנין:

דיליף מכרם... קמה תוכיח... מה להצד השוה שבהן שכן יש בו צד מזבח, ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח.

משמע שאין צמח אחר שיש בו 'צד מזבח' מלבד הכרם והקמה והזית. וכן משמע להדיא מקושיית הגמרא בהמשך: 'וזית מצד מזבח אתי? הוא גופיה כרם איקרי!'; ולא תירצה ש'אתי נמי זית' הוא דוגמה לכל השמנים הכשרים למנחות. וכיוצא בזה מצינו בגמרא (בבא מציעא פז ע"ב): 'מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד מזבח, ואתא נמי זית, דאית ביה צד מזבח', ופירש רש"י: 'דאית בה צד מזבח והוא שמן למנחות, אבל שאר מיני אילנות וזרעים לא'.

ה. הגמרא (חולין לו ע"א) דנה על 'צריד של מנחות', מנחה יבשה שלא הוכשרה,¹⁸ אם 'חיבת הקודש' מועילה להכשירה לטומאה ומה דרגת טומאתה. לדברי הגרי"פ היה ראוי לדון על מנחה שנבללה כדין בשאר שמנים, שאינם מכשירים לטומאה.

16. משנת חיים (שטינברג), בראשית סי' כד.
17. עמד על כך בתורה שלמה, תצוה אות צד.
18. עי' בראשונים לגמ' חולין לו ע"א.

- ו. ב'ילקוט שמעוני' (משלי ס' תתקמו) נאמר:
אמר משה לפני הקב"ה... לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם, כדתנן: כל העצים
כשרים לגבי המזבח חוץ משל זית ומשל גפן.
מדרש זה התבאר יותר ב'מדרש אגדה' (בובר, ויקרא פרק א ס' ח):
תנן התם: כל העצים כשרים למערכה, חוץ משל זית ומשל גפן, מפני שהיין והשמן
קרבין על גבי המזבח, אם כן הצילו הפירות את האילנות.
והרי עץ אגוז כשר למערכה והוא מהעצים שרגילים לשמש לה,¹⁹ ומכאן ששמן אגוזים
אינו קרב לגבי מזבח.
ז. בספרי זוטא (יט, ו) מצאנו:
ואזוב - לא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב מדברי ולא אזוב רומי, אזוב תלוי
בשמו²⁰ ולא תלוי בשם אחר. מכאן היה ר' שמעון אומר: צפור תלויה בשמה, שמן
תלוי בשמו, יין תלוי בשמו כשר לנסכים.
נראה שרצונו לומר שרק שמן זית כשר, מפני שהוא שמן סתם, וכשנכתב סתם שמן
הכוונה אליו, ולא שאר השמנים, שיש להם שם לווי.
ח. בתוספתא (תמורה פ"ד ה"ז) נאמר לעניין אתנן זונה:
נתן לה חיטין לעשות סולת, ענבים לעשות יין, זיתים לעשות שמן... הרי אלו
אסורין. אבל נתן לה מעות, לקחה בהן יינות שמנים וסלתות... הרי אלו מותרין.
אף כאן משמע שאין שמן לקרבן אלא מן הזית.
ט. בתרגום יונתן במקומות רבים תרגם על סתם 'שמן': 'משח זיתא'.²¹

ג. שיטת הרמב"ם

הגרי"פ מציין את מה שכתב הרמב"ם בהקדמתו למסכת מנחות: 'והדבר הנקרא מנחת
נסכים הוא סלת בלול בשמן זית', אך כתב שהדבר אינו מפורש ב'משנה תורה'. יש להעיר
שגם בספר המצוות (ל"ת קב) כתב הרמב"ם שאיסור 'לא ישים עליה שמן' במנחת חוטא
נאמר בשמן זית, וכן במנחת סוטה (ל"ת קד). וכך לשונו במניין המצוות שבראש ספר
'משנה תורה':²² 'שלא ליתן זית במנחת חוטא', ולגבי מנחת סוטה כתב: 'שלא ליתן זית
במנחת שוטה'. גם בהלכות איסורי מזבח (פ"ו הי"ד) כתב הרמב"ם:
ואלו הן השמנים הפסולין: שמן של גרגרים שנשרו במים או של זיתים כבושין או
שלוקין... אבל שמן זית שנטעו בבית הזבלים... או שמן שהוציאו מזיתים שלא
בשלו אלא עדיין הם פגין כל אלו לא יביא, ואם הביא כשר.

19. תמיד פ"ב מ"ג.

20. הנוסח לפנינו: 'ולא אזוב תלוי בשמו', ובזית רענן על הילק"ש רמז תשסא הגיה מילה זו.

21. עי' תרגום יונתן, ויקרא ב, טו; שם, יד; במדבר טו, ד; שם, כח, ט.

22. שנכתב במקורו בעברית.

נושא הפרק הוא הנסכים (ראה בהל' א), כלומר, מדובר כאן על השמנים הפסולים למזבח, לעומת השמנים הכשרים למנורה שהוזכרו רק בפרק ז' (ה"י). והנה במשניות במנחות²³ על דינים אלו של בית הזבלים לא הוזכר הזית בפירוש, ואילו הרמב"ם הזכירו בהלכה זו שלוש פעמים, ומכאן שהיה פשוט לו שמדובר בזיתים דווקא. גם בפרק ז' (ה"י), שדן כאמור בשמן המנורה, לא הזכיר שום חילוק בין שמן המנורה לשמן המנחות, מלבד מה שהוזכר במשנה על שיטת ההפקה של השמן.

סיכום

שיטת רבי ירוחם פערלא ששמני כל הפירות כשרים למנחות, ואילו למנורה הוכשר שמן זית בלבד. לענ"ד ניתן לדחות בשופי את כל ראיותיו, ומאידך גיסא ישנן ראיות מכריעות מדברי חז"ל שרק שמן זית הוכשר למנחות, וכך היא שיטת הרמב"ם.

23. מנחות פ"ח משנה ב-ג.